

РЕЗЮМЕ

Достигнатият етап на икономическо развитие на България определя **потребността от преместване на обществения фокус и на съответните политики към областта на иновациите**. Икономическите фактори и предпоставките за това вече са налице. След финансово-икономическата криза от 1996 – 1997 г. икономиката на България бележи осем последователни години на икономически растеж. Инвестициите в основен капитал през 2004 г. надхвърлиха 20 % от БВП и продължават да нарастват, кредитната активност расте, а безработицата намалява. Въпреки оживлението на икономиката дистанцията на България от средното за ЕС-25 равнище по повечето икономически показатели остава значителна.

Понастоящем българската конкурентоспособност се основава на хомогенни, трудо- и материалоемки продукти, движещ фактор за която са ниските разходи. Излизането от този нискотехнологичен капан изисква **създаването и поддържането на гъвкава и отворена национална иновационна система в рамките на конкурентна пазарна икономика**, която да осигури:

- приток и широко разпространение в страната на чуждестранни иновации;
- постепенно изграждане на вътрешен, национален иновационен капацитет на европейско и световно равнище.

Иновации.бг цели да подпомогне усилията на публичния и частния сектор за успешен преход към иновационна икономика чрез осигуряване на надежден **анализ на структурата, състоянието и възможностите за развитие на българската иновационна система**. Докладът отчита специфичната икономическа, политическа и институционална рамка, в която се развива иновационната система на България.

Създаването на подходящ бизнес климат за иновационната активност на фирмите е основна предпоставка за изграждането на иновационна икономика. Според данните на Фондация „Херитидж“ от 2005 г. България е сред страните с най-бързо подобряваща се икономическа свобода и затвърждава позицията си като преобладаващо свободна икономика (52 място от

155 държави). Въпреки това пред ефективното функциониране на фирмите в България остават сериозни проблеми, свързани с недостатъчния напредък в реформата на съдебната система и административното обслужване. **Правилата за конкуренция и защита на интелектуалната собственост са добре уредени от правна гледна точка, но реалното прилагане на законите все още е незадоволително.**

През последните години се наблюдава известно подобрене по отношение **стратегическото планиране на иновационната политика**, но организационната и институционалната структура на националната иновационна система остава **доминирана от държавни и обществени организации, докато три четвърти от икономиката на страната вече е частна**. Главните държавни изпълнителни органи в областта на иновациите – Министерството на икономиката и енергетиката и Министерството на образованието и науката, подготвиха два стратегически документа, които определят рамката на политиката за развитие на иновационната система: а) *Иновационна стратегия на Република България* и б) *Национална стратегия за научни изследвания на Република България*. Все още е рано да се правят изводи за тяхното въздействие върху националната иновационна система, тъй като липсват достатъчно конкретни резултати и изпълнени задачи.

Съществуват няколко международни индекса, които съпоставят състоянието и развитието на иновационната система на България (или на части от нея) със страните от ЕС-25 и развитите икономики от ОИСР. Поради своята обобщеност обаче те не разглеждат в достатъчна дълбочина индивидуалните характеристики на иновационните системи и политики на отделните страни. *Иновации.бг* запълва тази празнота, като **представя дейността на българската иновационна система чрез пет групи показатели:**

- **свкупен иновационен продукт** – показва резултатите от дейността на националната иновационна система, основните цели и проблемите пред иновационната дейност на предприятията;
- **предприемачество и иновационни мрежи** – представя два основни фактора за иновации в българската икономика – създаването на нови предприятия и обвързването на българските производители в национални и международни мрежи за създаване на нови продукти и услуги;
- **инвестиции и финансиране на иновациите** – разглежда ролята на чуждестранните инвестиции и на вноса на инвестиционни стоки в трансфера на чуждестранни технологии и знание; инвестициите в НИРД за създаване на иновации и наличните инструменти за финансиране на иновации;
- **човешки капитал за иновации** – описва наличните човешки ресурси, необходими за адаптирането и създаването на иновации в икономиката;
- **информационна и комуникационна инфраструктура** – анализира състоянието и използването на съществуващата информационна и комуникационна инфраструктура като проводник на знание и иновации.

Свкупният иновационен продукт се формира от резултатите на националната иновационна система на всеки етап от иновационния процес: наука, технологии и иновации. Въпреки че тези три елемента могат да съществуват сравнително независимо, техният сумарен ефект за конкурентността е най-силен, когато те действат в съзвучие.

■ **Иновационният продукт** се определя от броя и дейността на иновативните предприятия. **В сравнение с ЕС-15 делът на иновативните предприятия в България е приблизително една четвърт, или 1 на всеки 10 предприятия с персонал над 9 души.** Българските иновативни предприятия предоставят на пазара предимно продуктови иновации, а иновационна им дейност се базира, на първо място, на купуването на машини и оборудване и едва след това на инвестициите в НИРД, маркетинг и обучение на персонала. Това е израз на сравнително ранния етап на пазарно и иновационно развитие, в който се намира икономиката – производство на евтини продукти с ниска степен на диференциация и пазарна разпознаваемост. Най-съществените проблеми пред иновационната дейност, изтъквани от българските фирми, са по-скоро по адрес на общата пазарна среда, отколкото конкретно към иновационната система, а според Евробарометър **България е една от страните с най-голям дял от населението, което не приема иновациите (20 %).** **Иновационната политика трябва да бъде съобразена с тези факти и да постави акцент върху повишаване на иновационното търсене на предприятията, а усилията по създаването на подходяща иновационна среда трябва да вървят успоредно с по-нататъшно подобряване на инвестиционния и бизнес климат.**

■ **Технологичният и научният продукт** включват съответно създадените в страната качествени нови технологии и ново писмено знание. **България изостава на 50 % от новите страни – членки на ЕС, по брой на заявките и издадените патенти в двете основни международни патентни ведомства – европейското и американското.** Приблизително подобно е съотношението и по брой на научните публикации в международно признати издания – делът на България в населението на ЕС-8+2 през 2001 г. е бил почти два пъти по-висок (8 %) в сравнение с дела ѝ в публикациите от този регион (5 %). През последните години се наблюдава оживление в българската патентна активност, а **оценката на чуждестранните заявители за способността на българската научно-технологична система да пресъздава или адаптира технологии остава висока.** Иновационната политика на страната трябва да бъде ориентирана към превръщане на **сравнително по-добре развитите технологичен и научен продукт на страната в по-висок иновационен продукт.**

Предприемачеството и иновационните мрежи са важни източници на иновации в пазарната икономика. **Предприемаческата активност в България е около два пъти по-ниска в сравнение със страните от ЕС-15 и изостава в сравнение с водещите страни от ЕС-8 – Чехия, Унгария и Полша.** **Иновационните мрежи на българските предприятия са по-скоро общопазарни, отколкото иновационно-технологично ориентирани** – основно значение за българските предприятия има иновационното сътрудничество с местните и международните им клиенти и доставчици и финансиращите ги организации. Връзката на предприятията със съществуващата организационна инфраструктура на НИРД е слаба. Средният размер на активите на българските МСП е значително по-нисък, отколкото на предприятията в ЕС, което определя в голяма степен стратегиите им за партньорство и иновационна дейност. Иновационната политика трябва да бъде диференцирана спрямо различните групи МСП:

- ◆ към **микроредприятията** (около 91 % от общия брой предприятия) трябва да бъдат насочени програми за подобряване на биз-

- ◆ нес средата, развитие на предприемачеството, инвестиции в готови технологии, повишаване на ефективността и растеж;
- ◆ за **малките и средните предприятия** (около 7-8 % от общия брой предприятия) по-подходящи са политики, насочени към повишаване на конкурентността на база диверсификация на продуктите, клъстеризиране, интегриране в международни производствени мрежи, адаптиране и създаване на иновации, включително чрез НИРД;
- ◆ по отношение на **големите предприятия** (около 1-2 % от общия брой предприятия) и преките чуждестранни инвестиции на зелено трябва да се ориентира политика за подкрепа на инвестициите в НИРД.

Инвестициите в иновации са инструмент за повишаване на конкурентността на българските предприятия в дългосрочна перспектива. През последните години **разходите за НИРД в България са ограничени, в по-голямата си част се финансират от държавата и се извършват от организации в държавния сектор.** За българските предприятия все още е по-изгодно технологичното обновление чрез преки чуждестранни инвестиции и чрез вноса на инвестиционни и потребителски стоки, в които се съдържат необходимите за тях технологии и знание.

- **Отраслите с по-голямо натрупване на ПЧИ в България са с по-висок дял на иновативни предприятия в сравнение със средния за икономиката.** За последните пет години размерът на преките чуждестранни инвестиции в България се утрои и през 2004 г. надскочи 7 млрд. евро, а дялът на ПЧИ в БВП достигна 30 %. Въпреки това **наситеността на българската икономика с чуждестранни инвестиции остава по-ниска в сравнение със средната за страните от ЕС-8.** За да се възползва пълноценно от инвестиционната си и търговска интеграция със страните от ЕС-15, които отделят средно около 2 % от своя БВП за инвестиции в НИРД, българската иновационна политика трябва:
  - ◆ да се насочи към привличане на ПЧИ с по-високо съдържание на НИРД;
  - ◆ да стимулира установяване на връзки на националната иновационна система със сегашните и потенциалните чуждестранни инвеститори.
- През последните десет години относителният дял на **разходите за НИРД от брутния вътрешен продукт в България е около четири пъти по-нисък от средното му равнище за ЕС-15.** В допълнение участието на предприятията във финансирането на общите разходи за НИРД е по-малко от половината, отколкото на държавата, докато във водещите иновационни икономики частният сектор осигурява около 2/3 от финансирането. Резултатът е **амортизиране на физическия НИРД капитал и загуба на съществена част от натрупания човешки капитал в българската НИРД система,** при това на онази част, която е свързана с приложни и експериментални разработки, особено необходими за иновациите в съвременната пазарна икономика. Обърнатата структура на финансиране и изпълнение на НИРД е отражение на слабото вътрешно търсене на НИРД от предприятията и ниската пазарна ефективност на НИРД сектора в България. Иновационната политика трябва да бъде ориентирана към намаляване на съществуващите дисбаланси в разходите за НИРД в страната:

- ◆ **разумна цел в средносрочна перспектива (до 2010 г.) е постигането на съотношение държавни към частни разходи за НИРД от 1:1 при общ размер от 1,3 – 1,5 % от БВП.** В по-дългосрочна перспектива България трябва да се стреми да заеме подобаващо място сред лидерите в ЕС-8 в рамките на стратегическите цели на ЕС за повишаване на разходите за НИРД до 3 % от БВП;
- ◆ **подкрепата на държавата трябва да бъде насочена най-вече към подобряване на научно-техническата инфраструктура,** особено когато тя е стратегическа за успешното навлизане на българската иновационна система в европейското икономическо пространство и за участието на български научноизследователски организации и иновативни предприятия в специализираните програми на ЕС и НАТО.

Липсата на адекватни обществени и частни източници за **финансиране на иновациите** е голям проблем пред иновационната дейност на българските иновативни предприятия. През последните години е налице чувствително подобряване на финансовото посредничество в страната и **увеличаване както на обема, така и на разнообразието на предлаганите на пазара финансови инструменти.** Въпреки това финансовото посредничество в България остава на равнища, по-ниски от средните за ЕС-8. За огромната част от българските предприятия **основен източник за финансиране на иновационна дейност са вътрешните им ресурси. Рисковото финансиране в България е ограничено,** за което съществуват редица причини, като ниската ликвидност на фондовия пазар и ограничените възможности за излизане от инвестицията, укриването на голяма част от финансовата информация на фирмите и др. За подобряване на финансирането на иновационното развитие на българските предприятия могат **да се използват по-пълноценно рамковите програми на ЕС за наука, технологично развитие и иновации,** като се заимства натрупаният положителен опит от участието на български научни и изследователски организации в тях.

Фактор за дългосрочното развитие на българската иновационна система е количеството и качеството на вложения в нея **човешки капитал.** Определящо за способността на българската икономика да усвоява, използва и адаптира ново знание, както и да въвежда иновации е качеството на средното и висшето (бакалавър и магистър) образование и обучението през целия живот в страната. Научната кариера и заетостта в НИРД от своя страна определят в най-голяма степен потенциала на икономиката да генерира иновации.

- **Българското средно образование** беше засегнато особено силно от прехода. Международни сравнителни изследвания показват тревожен **спад в качеството** на полученото от учениците обучение, което може да се превърне в голяма **дългосрочна бариера пред иновационното развитие на икономиката.** Подобни на средното са характеристиките и на българското **висше образование.** България изостава чувствително от средното за ЕС-25 равнище на участие на населението в допълнително обучение и образование. Въпреки това има индикации, че **висшите училища вече реагират по-адекватно на търсенето на пазара,** най-вече в научно-технологичните области на образованието и по-специално по отношение обучението на ИТ специалисти. Необходимо е да се положат усилия за мултиплициране на този положителен опит в други области, като същевременно се увеличат изискванията към качеството на приобиваното от студентите знание.

- Заемостта на работната сила с НИРД на хиляда души от населението през 2002 г. в България (5,2) е под равнището за 10-те новоприети страни в ЕС (8,4). В действителност търсенето на персонал, зает с НИРД, в частния сектор е дори по-ниско и ако държавният сектор не компенсирал този дефицит, заемостта в НИРД допълнително щеше да намалее. **Държавно субсидираната заемост в НИРД** спомогна за запазване на част от научния потенциал на страната през годините на преход, **но наблюдаваният дисбаланс между държавния и частния сектор не е устойчив в дългосрочен период**. Неговото отстраняване е пряко свързано с подобряване на пазарната ориентация на научно-образователната система.

Информационните и комуникационните технологии подпомагат и усилват иновационната система, като позволяват по-добро, по-бързо и по-ефективно съчетаване на вложените в нея усилия, средства и талант за създаване на иновации. Въпреки бързото си и сравнително хомогенно развитие през последните пет години информационната и комуникационната инфраструктура в България изостава значително от средното равнище на новите страни – членки на Европейския съюз. **Използването на компютри и интернет увеличава двойно вероятността българска фирма да създава иновации**. Въпреки това преобладаващото технологично ниво на производствата в българските МСП не изисква добре развити ИКТ. Предприятията все още са на ниво екипиране с *e*-бизнес инструменти, докато реалното им участие в *e*-бизнеса е сравнително слабо и неефективно. През следващите няколко години предприятията трябва да търсят **по-ефективното използване на наличното ИКТ оборудване за интегриране и управление на бизнес процесите и иновациите**. Развиването на електронното управление и предоставянето на повече административни услуги по електронен път могат да бъдат съществен стимулатор в тази насока.

* * *

В България вече са създадени основните публични институции, необходими за изграждането и функционирането на ефективна иновационна система. Основно предизвикателство за иновационната политика на страната е най-ефективното взаимно свързване на публичните институции с организации от частния сектор, интегрирането в европейската иновационна инфраструктура и ориентирането към пазарните потребности на българските предприятия. Това налага бързо да се отстранят съществуващите дисбаланси в националната иновационна система по отношение на разходите и заемостта в НИРД и качеството на образованието.